

STUDIUL ISTORIEI ÎN OPERA DIDACTICĂ A LUI IOAN LUPAȘ *

FLOREA STÂNCULESCU

Istoric de seamă al țării noastre și făuritor de istorie, în același timp, dascăl patriot și ctitor de școală istorică, Ioan Lupaș, în cei peste șaiszeci de ani de activitate, a îmbogățit istoriografia română cu nenumărate titluri de lucrări¹, îmbrățișînd o tematică largă, referitoare la aproape toate momentele de luptă și muncă ale poporului nostru.

Profesor de istoria modernă a României la Universitatea Daciei superioare, Ioan Lupaș a îndrumat și format numeroase generații de studenți, care au întărit apoi frontul istoricilor români și al învățămîntului istoric.

Crescut și educat în atmosfera fierbinte a *Memorandumului* (născut în Mărginimea Sibiului, la Săliște, la 9 august 1880), Ioan Lupaș participă, cu pana și cu fața, la lupta de eliberare națională din Transilvania, la începutul secolului nostru, suferind și două detenții (în 1907 și 1914), luptă care va duce, după cum se știe, la formarea statului unitar român și la întregirea neamului. Ales ca secretar general al resortului Culte și instrucție publică al „Marelui Sfat” în anii 1918—1919, Ioan Lupaș contribuie, cu rodnice rezultate, alături de un alt valoros pedagog, Onisifor Ghibu, la organizarea învățămîntului românesc din Transilvania.

Opera sa istorică, așa cum a fost apreciată — *sine ira et studio* — de recenții săi biografi și editori ai primului volum din scrierile sale², are însemnate laturi pozitive dar și umbre, neîmpliniri, situație caracteristică, dealtfel, istoriografiei tradiționale, căreia îi aparține și corespunzătoare epocii pe care a traversat-o.

Ceea ce nu s-a subliniat, în suficientă măsură sau aproape chiar deloc, în studiile și reconsiderările de pînă acum, referitoare la opera și activitatea istoricului Ioan Lupaș, sînt ideile înnoitoare, actuale și perene, din opera sa didactică: manuale școlare, culegeri de izvoare istorice sau articole referitoare la învățămîntul istoric. Cu excepția studiului, omagial dar și cu accente critice, al lui Constantin Kirițescu³ și în afară de referirile tangențiale la problemele privind teoria istoriei,

* Cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea istoricului clujean.

¹ Vezi Ioachim Crăciun, *Bibliografia lui Ioan Lupaș*, în „Omagiu lui Ioan Lupaș. la împlinirea vârstei de 60 ani”, București, 1943, p. XXVII—LXVIII.

² Pompiliu Teodor, *Ioan Lupaș*, în „Evoluția gândirii istorice românești”, Ed. Dacia, Cluj, 1970, p. 435—438; cf. Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, I, ediție Șt. Pascu și Pompiliu Teodor, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977, Introducere, p. 1—28.

³ C. Kirițescu, *Momente din campania metodelor în istorie*, în „Omagiu lui Ioan Lupaș...”, p. 410—419.

din reconsiderarea operei istorice, amintită mai sus, nimeni nu a zăbovit, cu grijă și răbdare asupra studiilor, manualelor și publicisticii didactice ale lui Ioan Lupaș, deși se cunoaște că el și-a înmănunchiat majoritatea intervențiilor și comunicărilor privind învățămîntul istoric în lucrarea sa „Probleme școlare“, apărută în 1936.

Așa cum opera istorică a lui Ioan Lupaș a fost supusă unei examinări critice, în lumina metodologiei materialist-istorice, tot așa se cuvine să fie analizată și opera cu conținut didactic, pentru ca să fie valorificate ideile pertinente, care rezistă confruntării cu actualitatea, ca un bun al moștenirii cultural-pedagogice, pentru că, după cum se știe, privit din acest punct de vedere, trecutul cultural se constituie într-un puternic sprijin al progresului. Neîndoielnic că și în elaborarea manualelor școlare de istorie, a culegerilor de izvoare sau a altor lucrări didactice, Ioan Lupaș a rămas fidel concepției idealiste, care a predominat în istoriografia românească interbelică. Cu toate acestea, în opera didactică a lui Ioan Lupaș străbat — așa cum vor vedea mai departe — idei înaintate, cu rezonanță actuală care dovedesc o intuiție scilipitoare a unui dascăl patriot, legat de popor și aspirațiile sale.

I. Funcția educativ-civică a istoriei în concepția și activitatea lui Ioan Lupaș

În publicistica didactică a lui Ioan Lupaș găsim, pe lângă o serie de probleme referitoare la învățămîntul istoric — pe care le vom trata pe larg mai departe — și idei pedagogice-educative generale, care merită a fi subliniate. Astfel, încă din primele sale articole, privind școala și gîndirea pedagogică, cînd funcționa ca profesor de istorie la Institutul teologic Andreian (1905—1909) din Sibiu, Ioan Lupaș susținea teza valoroasă a legăturii dintre instrucție și educație. „Orice învățămînt — scria el — trebuie să fie totodată și educativ, căci o *instruire fără educație* (s.n.) ar putea deveni vătămătoare decît folositoare societății și chiar omului însuși“⁴.

De asemenea, în același articol, Ioan Lupaș sublinia rolul important al școlii, care trebuie să pregătească cadre necesare societății, să răspundă comenziilor sociale a epocii respective. „Chemarea ei [a școlii] — continua el — nu poate consta numai întru a îndemna pe viitorul membru al societății să lucreze exclusiv pentru binele său, ci se impune a stăruirii neconținut, ca el să devină *folositor întregii societăți* (s.n.), pentru care e crescut, să poată munci, la timpul său, pentru familia și neamul din care face parte“⁵.

Dealtfel, Ioan Lupaș, care făcuse pînă atunci temeinice studii de istorie, în țară și peste hotare, obținînd titlul de doctor încă din anul 1904, nu eînuța numai unele teze teoretice, generale, ci punea în practică imperativele învățămîntului militant prin care trecuse și pe care-l slujea.

⁴ I. Lupaș, *Principiul istoric în pedagogie*, în „Vatra școlară“, I (1907), nr. 7, p. 194.

⁵ *Ibidem*, p. 193.

Era, cu alte cuvinte, omul faptelor și între vorbele și activitatea sa era perfectă concordanță. În același an când, din punct de vedere pedagogic, enunța aceste imperative, tânărul profesor, Ioan Lupaș, devenise cunoscut ca „agitator” al luptei de eliberare națională și apărător al drepturilor istorice ale poporului român. În primăvara anului 1907 — anul de foc al marei răscoale — Ioan Lupaș, într-un fulminant articol intitulat sugestiv, *Toate plugurile umblă*, după ce făcea un elogiu țăranimii române, care a luptat pentru apărarea țării, atît cu arma dar și cu munca, demască, viguros, exploatarea singeroasă a țăranimii transilvănene, din partea nobilimii maghiare. Articolul, pentru care a fost internat trei luni la Seghedin, era, în același timp, și un sever avertisment dat grofilor maghiari, comparînd situația românilor din Transilvania cu cea a celor din vechea Românie, unde se produsese marea răscoală ⁶.

Tot în acest an, luptînd pentru drepturile istorice ale poporului nostru și pentru ca istoria lui să fie scrisă în lumina adevărului, Ioan Lupaș a elaborat o lucrare, în limba maghiară, *Paralelism istoric. Răspuns valurilor politice ale lui B. Iancso*, în care condamnă metoda istoricului respectiv de a trunchia izvoarele și de a scrie istoria cu prejudecăți politice șovine. Cu acest prilej, Ioan Lupaș emite și o teză axiologică, cu rezonanță actuală, care merită să fie reținută: „Datoria oricărui patriot serios și a oricărui publicist cu judecată chibzuită ar fi să valorifice știința și condeiul său, în scop de a liniști spiritele întăritate, iar nu pentru a contribui la o și mai aprigă întăritare a lor” ⁷.

De asemenea, tot în acest an, 1907, Ioan Lupaș scria în aceeași revistă didactică „Vatra școlară”, din al cărei comitet de redacție făcea parte, un articol în care se ridica împotriva dominației străine. Luînd ca pretext situația grea a poporului polonez care era supus unei deznaționalizări ucigătoare din partea puterilor vecine, și reproducînd fragmente din protestul cunoscutului scriitor, H. Sienkiewicz, în finalul articolului, Ioan Lupaș pune, în mod fățiș, întrebarea: „Și cine nu pricepe potrivirea întocmai a lui și la împrejurările care bintuesc sufletul neamului nostru?” ⁸

Dealtfel, ori de cîte ori a fost nevoie, Ioan Lupaș a pus mina pe condei și a combătut denaturările istorice de peste hotare, care prezentau, eronat și tendențios, istoria patriei noastre. Astfel, la Congresul pedagogic de la Stockholm, din 1925, Ioan Lupaș ia poziție împotriva afirmațiilor din manualele școlare din Ungaria hortistă și revizionistă care apreciau atunci, ca și astăzi, tratatul de la Trianon (1920) ca un dictat impus Ungariei, manuale ce se aflau în expoziția organizată cu ocazia acestui congres. Istoricul patriot s-a ridicat împotriva tuturor acelor care, într-un fel sau altul, denigrau poporul român sau îi lezau demnitatea, fie ei, aceia, chiar prieteni sau oameni cu munci de răspundere în

⁶ I. Lupaș, *Toate plugurile umblă*, în „Paralelism istoric”, București, 1937, p. 24.

⁷ *Ibidem*, p. 4.

⁸ I. Lupaș, *Tendințe anticulturale*, în „Vatra școlară”, I (1907), nr. 4, p. 109—110.

ierarhia învățămîntului. Astfel, combătîndu-l pe slavistul Ion Bogdan, că într-o recenzie privind un manual de istorie (în *Convorbiri literare*, 1904, p. 356) afirmase că istoria noastră a fost determinată de a vecinilor noștri și că instituțiile noastre sînt o copie a celor apusene trecute prin filiera vecinilor noștri, Ioan Lupaș se revolta, pe drept cuvînt, în 1933 și scria : „Astfel înfățișate lucrurile, evident că nu mai pot produce entuziasmul și sentimentul de mîndrie națională [...] Apoi, istoria noastră — continua el — n-a fost determinată exclusiv de a vecinilor noștri, ci s-a întîmplat și la noi, ca și la alte popoare : influențele străine au fost adaptate împrejurărilor speciale, asimilate și transformate potrivit cu necesitățile de viață ale neamului și ale statului”⁹. De asemenea, el combate ideea că instituțiile noastre ar fi copii fidele ale celor apusene, punînd accentul pe creația și moștenirea originală, românească, la care s-a adăugat, firește, și împrumuturile luate de la alte popoare, atît din apus cît și din răsărit.

Ca slujitor al învățămîntului, Ioan Lupaș s-a ridicat cu tărie și împotriva unor formulări negativiste sau defetiste care-și făcuseră loc în programa analitică pe anul 1932—1933. Afirmîndu-se în respectiva programă că poporul nostru n-a jucat niciodată un rol de prim rang, istoricul patriot, Ioan Lupaș, îl strigmatizează pe autorul anonim cînd scrie : „Cine riscă astfel de afirmațiuni dă dovadă de ignoranță, uitînd, cu sau fără voie, misiunea împlinită de poporul român în apărarea civilizațiunii creștine, de cîte ori a fost ea grav amenințată și primejduită din orce parte”¹⁰. Dealtfel, și împotriva aprecierii care s-a făcut la primul Congres al profesorilor de istorie din România, din 1925, că elementul tragic ar forma nota esențială a trecutului românesc, s-a ridicat, cu vigoare, istoricul patriot, Ioan Lupaș, demonstrînd că elementul tragic presupune cădere, înfrîngere, ori nu aceasta este caracteristica poporului român. El arată că individualitatea poporului nostru nu a putut fi nici înfrîntă, nici răpusă de vitregiile trecutului și că s-a ridicat triumfătoare deasupra tuturor vicisitudinilor istorice și fatalităților geografice¹¹.

Continuînd ideea clasicilor care considerau istoria ca o *magistra vitae*, dascălul patriot, Ioan Lupaș fundamentează și mai mult rolul educativ-formativ al acesteia, făcînd din ea o veritabilă *historia militans*. La deschiderea festivă a anului universitar, 1939—1940, în momentele de grea cumpănă și legitimă îngrijorare pentru poporul nostru, istoricul Ioan Lupaș a fost solicitat să rostească prelegerea inaugurală. Intitulîndu-și expunerea „Valoarea educativă a istoriei naționale”, Ioan Lupaș intră din nou în arena luptelor politice și de idei, similare anului 1918 și, cu verbul înaripat, îndeamnă tineretul să găsească în trecutul românesc învățămînte de viață. „Studiul istoriei nu este de importanță vădită și de neapărată trebuință numai pentru oamenii de specialitate [...]

⁹ I. Lupaș, *Dezvoltarea istoriografiei române în Transilvania, în sec. XV—XIX*, în „Scrieri alese”, p. 130.

¹⁰ I. Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, studiul introductiv, ed. II. Craiova, 1941, p. XXXVII.

¹¹ *Ibidem*, p. XXXVIII.

— preciza el — ci pentru toate categoriile de inși, putînd contribui la educația sufletească și la *îndrumarea practică* (s.n.) a oricărei tagme de cetățeni¹². La fel ca și în studiile anterioare, Ioan Lupaș întărește și mai mult rolul formativ și militant al istoriei cînd afirmă că: „Precum problema educației pedagogice nu este o atribuție de exclusivă specialitate pentru învățători și profesori [...] la fel și problema educației istorice privește întreaga obște a cetățenilor conștienți de chemarea lor în serviciul neamului căruia aparțin și al patriei care-i ocrotește“¹³.

Criticînd pe cei care ignoră tradiția națională, Ioan Lupaș demonstrează, ca și teza marxistă, că ideea devine o forță cînd cuprinde masele și poate deveni determinantă într-o anumită situație. „Tradițiile naționale — spunea el — nu sînt obstacole în calea progresului, cum le consideră unii hipermoderniști pripiti, ci-s *forțe educative*, adeseori cu rol propulsiv de importanță hotărîtoare [...] și „a păstra și a consolida moștenirea trecutului [...] este o faptă de egală valoare moral-educativă“¹⁴.

De asemenea, consecvent concepției sale de o viață, privind rolul educativ și militant al istoriei, Ioan Lupaș subliniază contribuția acesteia la rezolvarea problemelor social-politice, teză sensibil apropiată de concepția partidului nostru privind istoria. „Cînd cineva e chemat să activeze în oricare din numeroasele domenii ale vieții publice — afirma sentențios — va simți la tot pasul necesitatea cunoștințelor istorice, din a căror nesfîrșită bogăție și varietate va putea să-i culeagă în diverse împrejurări argumentul potrivit, să-i înlesnească o înțelegere mai temeinică și mai multilaterală a *problemelor de la ordinea zilei*“¹⁵ (s.n.).

O altă valoroasă teză a metodologiei materialist-istorice, de mare actualitate și pe care o redescoperim în gîndirea și publicistica didactică a istoricului Ioan Lupaș este și aceea referitoare la *ancorarea fenomenelor istorice în contemporaneitate*, legarea teoriei istorice de practica social-politică, așa cum am văzut și în rîndurile anterioare. „Istoria nu este numai o știință care luminează trecutul — scria Ioan Lupaș — ci în același timp o forță vie care îndrumă prezentul și întemeiază viitorul“¹⁶. Și mai pregnant subliniază profesorul Ioan Lupaș acest postulat pedagogic cînd reia din nou problemele învățămîntului istoric în școală. „A participa în mod activ la progresul societății în care trăiește — spunea el — nu e cu puțință decît avînd interes viu și înțelegător pentru problemele din viața politică, socială și economică sau culturală a poporului și statului care le ocrotește [...] un *interes viu* și durabil pentru problemele vieții și culturii contemporane“¹⁷ (s.n.).

¹² I. Lupaș, *Scrieri alese...* p. 31—32.

¹³ *Ibidem*, p. 32.

¹⁴ *Ibidem*, p. 33.

¹⁵ *Ibidem*, p. 34.

¹⁶ I. Lupaș, *Istoria națională și istoria universală în învățămîntul gimnazial*, în „Probleme școlare“, p. 124.

¹⁷ Idem, *Învățămîntul istoric în școala secundară*, în „Probleme școlare“, p. 176—177.

II. Probleme ale perfecționării profesorului și metodologiei istoriei

Un loc deosebit în preocupările istoricului și profesorului Ioan Lupaș privind învățămîntul și școala îl constituie pregătirea și auto-perfecționarea permanentă a profesorului, în general, și a celui de istorie, în special. Încă din anul 1919 cînd se organiza învățămîntul românesc în Transilvania, istoricul Ioan Lupaș îndemna armata nouă a profesorilor să lupte pentru înprospătarea cunoștințelor, să țină un neîntrerupt contact cu știința și să muncească fără preget pentru îmbunătățirea măiestriei pedagogice¹⁸.

Referindu-se, în special, la profesorul de istorie care, după opinia sa, trebuie să-și cunoască datoria de făuritor al conștiinței naționale, în 1939, Ioan Lupaș cerea acestuia să facă dovada că stăpînește bine cunoștințele istorice și metoda folosită în predarea lor. De asemenea, recomandă profesorului de istorie să fie cunoscător al literaturii de specialitate, al culegerilor de izvoare și a altor instrumente de lucru și să fie la curent cu mișcarea de idei „atît în discuțiile de ordin științific cît și în cele de ordin didactic, privitoare la specialitatea ce și-a ales, fiind hotărît să-și facă din ea o *problemă capitală pentru întreg restul vieții*”¹⁹ (s.n.).

Cunoscător al psihologiei copilului, al individualității și particularităților de vîrstă, referindu-se la metode, Ioan Lupaș atrăgea atenția profesorului de istorie să nu pună accent numai pe cantitatea de material informativ, documentar și narativ ci să țină seama, mai ales, de „materialul uman, căruia i se împărtășesc cunoștințele și învățămintele trecutului”²⁰.

Destul de modernă și actuală este concepția profesorului Ioan Lupaș despre *folosirea și integrarea izvoarelor la lecția de istorie*. Publicînd în 1928 cunoscuta culegere de texte istorice, ca un manual auxiliar al profesorului, și anticipînd metoda „descoperirii” mult apreciată astăzi, în prefața acesteia, Ioan Lupaș preciza următoarele: „Astfel de fragmente și spicuiuri de izvoare contemporane evenimentului vor avea menirea de a servi ca mijloace de *intuiție istorică*”²¹ (s.n.).

O idee de mare însemnătate, subliniată și de metodicienii și pedagogii contemporani este aceea referitoare la posibilitățile și capacitatea elevilor de a recepta și învăța mai mult decît cele cuprinse în manual și în expunerea profesorului și pe care o găsim enunțată, încă din 1928, de profesorul Ioan Lupaș. „Elevul mai înaintat — scria el în aceeași *Prefață* — nu mai poate primi orbește ce-i spune profesorul sau puținul, cit îi oferă manualul. El așteaptă să fie mai bine documentată oricare afirmație a profesorului și setea de știință îi trezește adeseori dorința să cunoască mai mult decît îi poate da cuprinsul rezumativ al manualu-

¹⁸ I. Lupaș, *O armată nouă*, în „Probleme școlare”, p. 9.

¹⁹ Idem, *Scrieri alese*, p. 37.

²⁰ *Ibidem*, p. 36.

²¹ I. Lupaș, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, Cluj, 1928, p. III.

lui²². Și într-o broșură de polemică cu Nicolae Iorga, în legătură cu manualul său de istorie a românilor, care ajunsese la câteva ediții, Ioan Lupaș întărea această idee fundamentală, când scria, în 1932, următoarele : „Elevul simte nevoia irezistibilă de a cerceta și de a se documenta la tot pasul²³.”

III. Problemele fundamentale ale istoriei patriei reflectate în publicistica didactică a lui Ioan Lupaș

La curent cu cele mai recente cercetări de specialitate, la care se adăugau cercetările proprii, cu folosirea celor mai autentice izvoare, și cu indicarea, în finalul capitolelor a celor mai reprezentative lucrări, a elaborat istoricul Ioan Lupaș manualul de istoria românilor, atît pentru ciclul gimnazial, cit și pentru cel liceal, manual foarte apreciat de profesori și marele public, dovada acesteia fiind cele cincisprezece ediții pe care le-a cunoscut. Din acest manual, care a făcut epocă și a determinat puternice influențe educative, merită a fi subliniate rezolvarea și tratarea unor probleme fundamentale ale istoriei patriei noastre cu o rezonanță actuală semnificativă. Ele trebuie readuse în circulația științifică pentru a se aprecia filonul valoros al istoriografiei tradiționale în cercetarea și predarea istoriei patriei noastre.

1. Unitatea și originalitatea civilizației geto-dace

Vorbind de civilizația strămoșilor noștri, traco-geto-dacă, înrădăcinată în arcul carpato-dunărean-pontic, cu o largă răspîndire dar și cu o rezistență milenară, istoricul Ioan Lupaș conchide, lapidar, că : „Nici muntele, nici riul nu a putut fi graniță despărțitoare între fiii aceluiași neam, geto-dacic”. De asemenea, împărtășind ideea că civilizațiile antice au exercitat influențe asupra vieții strămoșilor noștri, mai ales în structurile conducătoare, și că s-a produs fenomenul de întrepătrundere reciprocă, Ioan Lupaș subliniază originalitatea civilizației autohtone care reprezintă „o sinteză particulară, caracteristică pentru regiunile carpato-dunărene²⁴.”

2. Formarea poporului român

În problema formării poporului român, deși mai în toate manualele școlare, apărute în perioada interbelică, slavii erau considerați ca al treilea element etnic de bază, istoricul Ioan Lupaș scria, în manualul său că „Poporul român era cristalizat ca popor deosebit (s.n.) cînd

²² *Ibidem*, p. V.

²³ I. Lupaș, *Istoria unui manual de istorie*, București, 1932, p. 22.

²⁴ I. Lupaș, *Istoria românilor*, ed. a XV-a, Editura Dacia Traiană, Sibiu, 1944, p. 38.

a venit în contact cu slavii. Înșiși slavii au dispărut în multe părți, contopindu-se cu *poporul românesc* a cărui tenacitate, în nordul Dunării și în arcu carpat, a fost mai victorioasă decât a rasei slave”²⁵.

3. *Caracterul unitar al dezvoltării istorice a poporului român* reprezintă firul roșu, călăuzitor, în toată expunerea privind istoria poporului român, din manualul respectiv, chiar dacă acestei probleme, Ioan Lupaș i-a destinat o lucrare specială (*Avem în vedere magistrala sa lucrare, Istoria unirii românilor*, apărută în 1932 și ediția a II-a îmbunătățită, în 1937). Ori de câte ori i se ivește prilejul să trateze legăturile dintre cele trei țări românești, istoricul Ioan Lupaș subliniază acest caracter unitar al dezvoltării istorice a poporului nostru. Astfel, atunci când pomeneste de ultima mențiune a românilor în dieta transilvăneană din 1291 și data întemeierii Țării Românești, 1292, consemnată de cronică anonimă, istoricul Ioan Lupaș afirmă : „Fiind o deplină coincidență cronologică între anul acestei diete transilvănene și anul indicat de cronică anonimă ca an al întemeierii Țării Românești, împrejurarea aceasta arată că nu este lipsită de simburile adevărului istoric tradițiunea relativă la descălecatul transilvan, menit să contribuie, pe la sfârșitul veacului al XIII-lea la organizarea Țării din sudul Carpaților”²⁶. De asemenea, atunci când se tratează istoria țărilor române în timpul lui Mircea cel Bătrîn, Ioan Lupaș intercalează un paragraf referitor la *Știbor, voievod al Transilvaniei*, spunînd : „Acest Știbor voievod a înțeles să cultive cele mai bune relații de vecinătate și cu Mircea, domnul Munteniei și cu Alexandru cel Bun al Moldovei” (p. 114), iar în finalul capitoului scrie : „La sfârșitul veacului al XIV-lea, Mircea reprezenta *unitatea românilor* de la Dunăre și din Carpați” (p. 147).

Problema organizării politice, sociale și economice a țărilor române în secolul al XV-lea este tratată unitar iar despre cultura română se afirmă că „i-a ajutat pe români în rezistența lor, și a fost hotărîtoare, pentru a-i întări într-un bloc de apărare”, creîndu-se astfel „o omogenitate între românii din Transilvania, Moldova și Muntenia” (p. 166—167).

Momentul principal al dezvoltării conștiinței unității de neam îl constituie, în manualul școlar al istoricului Ioan Lupaș, *Unirea țărilor române înfăptuită de Mihai Viteazul* „cel dintîi realizator al unității lor politice”. Dar, Ioan Lupaș nu se mulțumește numai să enunțe această idee, ci pe baza cercetărilor proprii documentare o și argumentează, combătînd tezele eronate ale altor istorici care nu atribuiau lui Mihai Viteazul conștiința de neam. „Trebuie subliniat faptul — se adresa istoricul elevilor — că ideea de neam nu a lipsit din actele de guvernare ale lui Mihai Viteazul, nici în Transilvania, nici în Moldova, cum s-a crezut și s-a afirmat”. Pe cînd alte manuale nici nu vorbeau de o conștiință de neam, ba mai mult prezentau Unirea Transilvaniei și a Moldovei ca acte de cucerire, Ioan Lupaș nu numai că afirma existența acestei conștiințe dar o și demonstra cu fapte semnificative. (Consolidarea vechilor

²⁵ *Ibidem*, p. 12.

²⁶ *Ibidem*, p. 110.

legături ierarhice dintre mitropolia transilvană și cea din Tîrgoviște, scutirea preoților români din Transilvania de unele îndatoriri iobăgești, actele soborului, ținute la Iași, în 2 iunie 1600 etc.).

În secolele care au urmat, pînă la Unirea din 1859, *moștenirea* lui Mihai Viteazul este mereu prezentă în inima poporului român și în planurile voievozilor și principilor, conducători ai țărilor române, așa cum este expusă în manualul școlar, destinat elevilor și instrument de lucru pentru cadrele didactice. Un întreg capitol este destinat lui *Gabriel Bethlen și proiectul Daciei protestante* (p. 267—270) cu precizările făcute de patriarhul Chiril Lukaris că acest plan nu poate fi îndeplinit, deoarece sînt prea puternice legăturile de singe, de limbă și de credință între români (p. 270).

La epoca lui Constantin Brîncoveanu, un subcapitol este intitulat : *Politica dinastică în serviciul ideii de unitate* (p. 308—310) susținut de ideile că domnitorul muntean își căsătorise pe fiica sa Maria cu domnitorul Moldovei iar el însuși dorea să ajungă principe în Transilvania, opunîndu-se Unirii religioase din 1701.

De asemenea, la capitolele privind cultura românească, Ioan Lupaș vorbește de o circulație a cărții tipărite la toți românii : *Evangheliarul* lui Coresi din 1581, *Cartea românească* a mitropolitului Varlaam din 1643 etc. (p. 325). Pe lângă tipografiile care, prin carte, întrețineau ideea de unitate erau și școlile. Astfel, școala din Făgăraș, înființată în 1657 avea, după douăzeci de ani de funcționare și elevi din Moldova (un Ioanăscu, plecat în țara Oltului să învețe) ; în anul 1651 un Oprea Alămănuț din Săliște pleca în Moldova să învețe scrisoare (p. 329).

După ce aceste noutăți erau introduse, lipsind cu desăvîrșire din alte lucrări similare, Ioan Lupaș căuta să tragă concluzii la toată epoca cuprinsă între 1601 și 1821 denumite : *Caracterele generale ale epocii tendințelor de unitate națională* (p. 402—405) întărind și mai mult cele afirmate anterior.

Momentul important din 1821, deschizător al epocii moderne în istoria patriei noastre este definit de Ioan Lupaș, *Revoluțiunea lui Tudor Vladimirescu și urmările ei* iar în contextul acestei lecții sînt tratate două probleme deosebite : note comune între revoluția lui Horea și a lui Tudor (p. 412—413) și testamentul politic al revoluției lui Tudor (p. 414).

O altă problemă fundamentală a istoriei patriei noastre este revoluția de la 1848 pe care Ioan Lupaș o tratează unitar sub genericul : *Principiul unității naționale în veacul al XIX-lea, Mișcările revoluționare în Moldova, Muntenia și Transilvania* (p. 429—438). Expunerea este cronologică, începînd cu revoluția din Moldova, Transilvania, Muntenia și apoi, din nou, cu cea din Transilvania, în 1849.

Fără îndoială că Ioan Lupaș nu a subliniat îndeajuns caracterul unitar al procesului revoluționar de la 1848, dar tratarea unitară — unică pe vremea aceea — deschidea calea clarificării acestei probleme. Că acest lucru a fost o preocupare permanentă a istoricului Ioan Lupaș rezultă și dintr-un răspuns dat unui recenzent anonim de la revista „Cultura creștină” care-l acuza că a tratat, în manual, revoluția de la 1848

unitar. Iată ce răspundea istoricul : „Ținând seama că *Mișcările revoluționare ale anului 1848* trebuiau înfățișate succint și unitar, nu risipite după fiecare provincie în parte (s.n.) le-am putut cuprinde sintetic pe o extensiune de 10 pagini“²⁷.

Dezvoltînd pe larg revoluția de la 1848, în Transilvania, pe baza studiilor și cercetărilor proprii, Ioan Lupaș introduce și poziția lui Ștefan Ludwig Roth față de limba română, deschizînd, în felul acesta, problema și a tratării istoriei naționalităților conlocuitoare.

Dealtfel, profesorul Ioan Lupaș îndemna deseori pe studenții români să învețe limba maghiară și germană și să cunoască istoria naționalităților conlocuitoare. „De altă parte — spunea el — nu e admisibil ca un profesor să manifeste indiferentism față de așezămintele cultural-minoritare, ci trebuie să-și dea silința a se orienta asupra originii și dezvoltării lor istorice“²⁸.

Caracterul unitar al dezvoltării poporului nostru îl subliniază Ioan Lupaș și în momentul cuceririi independenței, din 1877, cînd vorbește de participarea românilor din Transilvania și Banat la războiul pentru independență (p. 469—470).

Pentru momentul culminant al istoriei patriei noastre, *Formarea statului unitar român*, din 1918, istoricul Ioan Lupaș face o profundă analiză și o apreciere de valoare care poate sta oricînd lingă cea mai bună prezentare materialist-istorică. „Unirea națională politică de la anul 1918 — scria el în prefața *Istoriei unirii românilor* — nu se cuvine să fie înfățișată, nici măcar în parte, ca un dar coborît asupra neamului românesc, din încrederea și din simpatia lumii civilizate, nici ca o alcătuire întîmplătoare [...] deoarece Unirea românilor trebuie înfățișată totdeauna — potrivit adevărului — ca urmare firească a unei îndelungate pregătiri istorice“ (p. 8).

4. Industrializarea țării și mișcarea muncitorească

Legat prin fire indestructibile de viața satului românesc, în mijlocul căreia se născuse și formase, era firesc ca Ioan Lupaș să nu uite pe țărani și pe truditorii pămîntului. Dar atenția lui se îndreaptă și spre cealaltă categorie socială asuprită, a meseriașilor români, în care vede viitoarea muncitorime industrială și prin contribuția ei necesitatea dezvoltării industriei naționale. În anul 1917 — anul Marei Revoluții Socialiste din Octombrie, și poate influențat de mărețul eveniment — Ioan Lupaș, într-un eseu privind muncitorimea industrială, după ce arată greutățile întîmpinate de românii din Transilvania în practicarea unei meserii, scria următoarele : „Crearea unor așezăminte industriale românești, care să poată aplica în serviciul lor, măcar o parte a acestor muncitori valoroși, va trebui să fie, după încheierea războiului, una din pro-

²⁷ I. Lupaș, *Chestiuni de metodă privitoare la lucrări de sinteză istorică*, retipărire din „Revista teologică“, XXIX (1939), p. 17.

²⁸ I. Lupaș, *Istoria națională și istoria universală în învățămîntul gimnazial*, în „Probleme școlare“, p. 121.

blemele de căpetenie, ale vieții noastre economice“²⁹, ceea ce înseamnă că istoricul Ioan Lupaș întrevedea perspectivele industrializării țării noastre.

IV. Probleme privind istoria locală

Și istoria locală, mai ales cea din Transilvania, cu particularitățile ei naționale, a fost o preocupare a istoricului Ioan Lupaș și necesitatea cercetării și scrierii istoriei locale a transformat-o într-un postulat pedagogic, la scara națională, ce merită, pentru actualitatea lui, să fie cunoscut. Elementele de istorie locală, și după opinia istoricului Ioan Lupaș, joacă un rol foarte important în procesul de cunoaștere istorică la elevi, deoarece sint mai apropiate de mintea și inima lor, trezindu-le interesul pentru istoria națională. El îndemna pe profesori să întocmească chestionare-tip în care să fie trecute toate momentele și personalitățile mai însemnate ale istoriei localității și regiunii și să le integreze, la timpul potrivit, în contextul lecțiilor de istoria patriei. „Prin aceasta se va face — spune el — un bun serviciu elevului și profesorului deopotrivă. În cel dintîi se va deștepta conștiința demnității naționale, în al doilea simțul datoriei de a cerceta trecutul regiunii respective, sporindu-și cunoștințele, fie din monografiile existente, fie din corespondențele și actele pe care le va putea afla în arhive sau pe la particulari“³⁰.

Pledind tot mai mult pentru cercetarea istoriei locale și integrarea ei în istoria națională, istoricul Ioan Lupaș nu emitea numai recomandări teoretice ci a dat și exemple practice, elaborînd lucrări de istorie locală care pot fi și astăzi recomandate ca lucrări de referință. Dealtfel, debutul său în publicistica istorică l-a reprezentat micromografia privind istoria comunei natale³¹.

Problema istoriei locale, ca traducere în fapt a celor ce le recomanda, o reia profesorul Ioan Lupaș în anul 1944, cînd scrie, mai dezvoltat, despre istoria satelor transilvănene, făcînd aproape ca și Lucian Blaga un elogiu satului românesc. „S-a rostit — scria el — și se repetă adeseori cuvîntul că satele nu au istorie. Un cuvînt, evident, lipsit de temeiul adevărului. Își au și satele istoria lor întemeiată pe nezdruincinate tradiții străvechi, frămîntată de patimi mari, alteori mărunte [...] De aceea orce fărîmă documentară privitoare la viața rurală, din tot cuprinsul pămîntului românesc poate prezenta interes deosebit, contribuind la sporirea și adîncirea cunoștințelor istorice“³².

²⁹ I. Lupaș, *Muncitorii noștri industriali*, în „Paralelism istoric“, p. 107.

³⁰ I. Lupaș, *Istoria națională și istoria universală în învățămîntul gimnazial*, în „Probleme școlare“, p. 120—121.

³¹ Idem, *Cîteva pagini din trecutul comunei Săliște — schiță istorică*, Sibiu, 1903.

³² Idem, *Contribuțiuni documentare la istoria statelor transilvane*, Sibiu, 1944, p. 1.

*

Din cele arătate pînă aici ne-am putut convinge că și în opera didactică sau cea legată de problemele învățămîntului istoric a lui Ioan Lupaș se pot găsi idei cu rezonanță și semnificație actuală, cu valoare de permanență, care pot și trebuie să fie valorificate ca un bun al moștenirii culturale. Ele s-au referit, după cum am văzut, atît la funcția educativ-civică a istoriei și rolul militant și angajant pe care-l are aceasta în societate, cît și la felul cum a înțeles istoricul patriot Ioan Lupaș să trateze și să difuzeze, în masele largi populare și a elevilor, principalele probleme fundamentale ale istoriei patriei noastre. De asemenea, nu au lipsit din preocupările profesorului de istorie, Ioan Lupaș, problemele perfecționării cadrelor didactice care predau istoria, principiul știință din învățămîntul de toate gradele, cu multiple valențe educative.